

عنوان مقاله

رابطه علم فقه و روان شناسی مشاوره و رواندرمانی

*هادی عبدلی و محمد کاویانی اراتی

نویسندگان

مقدمه

اصطلاح فقه در دو معنا به کار رفته است: یک معنی مصطلح در بین اصولیین که عبارت است از "علم به احکام فرعی شرعی از روی منابع و ادله آنها و دیگری معنی مصطلح در بین فقها که عبارت است از "مجموعه احکام و دستوراتی که توسط مجتهدین از منابع معتبر، استنباط گردیده و در کتاب های فقهی و رساله های عملیه منعکس شده است. بنابراین فقه هم به احکام فقهی اطلاق می شود و هم بر احکام، به ضمیمه تبیین ها و استدلال های آنها، حتی مباحث مربوط به موضوعات احکام شرعی. موضوع علم فقه، افعال مکلفین، احکام وضعی مثل صحت و بطلان و نیز هر آنچه مرتبط با جنبه های گوناگون رفتار فردی و اجتماعی است می باشد. قلمرو علم فقه شامل ابعاد و جوانب فردی، اجتماعی، اقتصادی و حکومتی می شود. اهداف فقه شامل حفظ و برقراری نظم، امنیت و عدالت، کمک به آرامش و آسایش انسان، هدایت و حرکت در مسیر کمال انسانی می باشد. روش فقه برای استنباط حکم شرعی، روش اجتهادی می باشد.

مشاوره و رواندرمانی در بسیاری از فرایندهای حرفه ای مشابه یکدیگرند و لکن مشاوره از نظر زمانی کوتاه تر بوده و مسئله محور می باشد ولی روان درمانی طولانی تر و شخص محور است. مشاوره اصطلاحی کلی برای اشاره به چندین فرایند است: مصاحبه، آزمون گیری، راهنمایی، ارائه توصیه ها با پیشنهاد و غیره که هدف آن ها کمک به فرد است تا مسائلیش را حل کند، برای آینده خود برنامه ریزی کند و غیره. رواندرمانی عبارت است از: فرایند تعامل یک (یا چند) درمانگر و یک (یا چند) مراجع به منظور بهبود، آشفتگی، مراجع که در برخی (یا تمام) زمینه های شناختی (اختلال فکر)، عاطفی (رنج ها و ناراحتی های هیجانی و عاطفی)، یا رفتاری (بی کفایتی های رفتاری) دارای نارساکنش وری است، توسط درمانگری که در زمینه پدیدآیی، تحول، بقا و تغییر شخصیت صاحب نظر، مسلط به روش های منطقی برای درمان که وابسته به نظریه مورد قبول اوست و دارای جواز قانونی و حرفه ای برای کار می باشد.

گستره روان شناسی مشاوره و رواندرمانی شامل سنجش و تشخیص، تدریس، نظارت بالینی، تحقیق و نگارش، مشورت، امور اجرایی می باشد. اهداف مشاوره و روان درمانی شامل تغییر رفتار، بهبود کارایی شخصی، کمک به حل مشکلات مراجع، تأمین سلامت مثبت روانی، کمک به تصمیم گیری، دست یافتن به معنای زندگی، توسعه روابط متقابل و انسانی با دیگران می باشد. مشاوره و رواندرمانی از روش هایی مثل مشاهده (طبیعی و کنترل شده)، همه گیر شناسی (از طریق نظر سنجی و مصاحبه)، روش همبستگی و روش آزمایشی در پژوهش هایش بهره می گیرد.

روش

روش این پژوهش، توصیفی- تحلیلی می باشد. این روش برای توصیف عینی و کیفی محتوای مفاهیم، به صورت نظام‌دار بکار می‌رود. در این روش، عناصر و مباحث مورد نظر، گردآوری و طبقه‌بندی می‌شود و سپس مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. برای این منظور به کتاب ها و مقالاتی که به فقه و تاریخچه آن پرداخته اند و نیز منابع معتبر در زمینه روان شناسی مشاوره و رواندرمانی مراجعه کرده و داده ها جمع آوری و سپس تجزیه و تحلیل گردید.

یافته ها و نتایج

موضوع علم فقه رفتارهای ارادی انسان و برخی موضوعات مرتبط با آن می باشد، و لکن موضوع علم مشاوره و رواندرمانی گسترده تر بوده و شامل همه رفتارها، فرایندها و تکنیک می شود که می تواند در تشخیص و درمان موثر باشد. فقه با رفتارهای ارادی مکلفین در عرصه های مختلف فردی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی و سر و کار دارد، درحالیکه مشاوره و رواندرمانی شامل رفتارهای ارادی و غیر ارادی و فرایندهایی است که با درمان و تغییر رفتار سروکار دارد. رابطه فقه و مشاوره و درمان در عرصه مسائل عموم خصوص من وجه است. اهداف فقه شامل سلامتی، آرامش، نظم، عدالت و کرامت در دنیا و سعادت در آخرت می شود در حالیکه اهداف مشاوره و درمان محدود به دنیاست و ناظر به بهبود وضعیت مراجعان و درمان آنهاست. روش پژوهش فقه، روش اجتهادی است، ولی روش های پژوهشی مشاوره و درمان تجربی و شامل مواردی مثل مشاهده، همبستگی و آزمایش می شود. دانش فقه و دانش مشاوره و رواندرمانی در عرصه های مختلف با هم در ارتباط اند. رابطه این دو علم دوسویه و تعاملی می باشد. در جامعه ای که هدف، مدیریت جامعه با جهان بینی الهی می باشد، باید مبنای سلامت و بیماری، اصول و قواعد الهی باشد. فقه می تواند در تعامل با مشاوره و رواندرمانی اهداف آندو را توسعه دهد؛ به این معنی که مشاور و درمانگر را وادار کند تا در مواردی که مراجع در معرض سقوط اخلاقی و ایمانی است، علاوه بر تلاش در جهت تأمین سلامت روحی مراجع، او را در مسیر رشد و تکامل ایمانی نیز یاری نماید. فقه و مشاوره و رواندرمانی باید در موقعیت هایی که نیاز است تصمیمات مهم و مسئولیت ساز مثل طلاق و قطع رابطه دوستانه و ... گرفته شود، تعامل کنند. با توجه به اینکه روش های پژوهش، به نحو موثری با حالات و زندگی انسان سروکار دارند، عرصه مناسبی برای بحث و اظهار نظر فقهی می باشد. فقه می تواند هنرها و قواعدی در رابطه با نوع رابطه و رفتار مشاور و درمانگر با مراجع ارائه می کند. در عرصه درمان می توان از اصول اسلام و از جمله فقه نظیر نماز، روزه، و توصیه های تربیتی در روایات بهره برد. روان شناسی مشاوره و رواندرمانی می تواند در شناخت موضوعات به فقه کمک کند. روان شناسی، علمی جامعه ساز است و می تواند موضوعاتی برای فقه ارائه کند و از فقیه در مورد احکام شرعی آن موقعیت ها سوال کند. روان شناسی مشاوره و رواندرمانی می تواند تحلیل های روان شناختی از احکام فقهی ارائه کند. فقه علاوه بر هدف اخروی، اهداف دنیوی مثل تحصیل نظم و آرامش برای انسان را نیز در دستور کار قرار می دهد؛ بنابراین مشاوره و رواندرمانی می توانند در اهداف دنیوی فقه مثل حفظ نظم و کمک به آرامش و سلامت مکلفین به فقه یاری رسانند. مشاوره و رواندرمانی می توانند در نوع تبلیغ دین و بیان احکام شرعی خصوصا نسبت به افراد دارای اختلال روانی یا افراد مستعد بیماری به فقه کمک کنند.

بحث و نتیجه گیری

فقه دانشی تبعیدی است که با رفتارهای اختیاری انسان سروکار دارد و تعیین می کند که چه رفتارهایی از ناحیه شارع تجویز، توصیه یا منع می شود. روان شناسی مشاوره و رواندرمانی دانشی است که با مشکلات و اختلالات روانشناختی، رفتار مشاور و مراجع و رابطه درمانی آنها سروکار دارد. فقه تلاش می کند احکام الهی در رابطه با افعال فردی و اجتماعی انسان را از منابع دین استخراج کند و نظم و عدالت و سلامت و البته سعادت انسان را تأمین کند و لکن هدف مشاوره و رواندرمانی تنها سلامت و تعادل روحی و کمک به ارتقای سطح زندگی می باشد. نسبت بین دانش فقه و دانش مشاوره و رواندرمانی در جدول زیر ترسیم شده است. فقه و مشاوره و رواندرمانی رابطه تعاملی دارند. تاثیر فقه بر مشاوره و رواندرمانی از جنس تعیین باید و نباید در عرصه رفتار است. مثلا مشاور و رواندرمانگر به عنوان یک مسلمان متخصص در جامعه اسلامی باید به حل چه مسائلی بپردازند؟ آنها باید فعالیت های مشاوره ای و درمانی خود را به سمت چه اهدافی جهت دهی کنند؟ از چه شیوه های پژوهشی برای تحقیقات خود استفاده کنند تا مطابق با موازین فقهی باشد؟ از چه اصول و مبانی استفاده کنند؟ به چه فعالیت هایی در فضای مشاوره و درمان بپردازند و از چه کارهایی بپرهیزند؟ از چه مهارت هایی برای کمک به مراجعان مسلمان و مذهبی استفاده کنند؟ و نیز با معرفی داده های مناسب فقهی به درمانگران برای کمک به مراجعان مدد می رسانند. از طرف دیگر، مشاوره و رواندرمانی نیز می تواند از طریق موضوع شناسی، ارائه موضوعات مستحده برای تلاش های فقهی و توسعه فقه و تأسیس فقه مشاوره، ارائه تحلیل های روان شناختی برای تبیین احکام فقهی، کمک به سلامت بیشتر و عمل بهتر به احکام فقهی، کمک به مسئله گویان در نحوه بیان احکام فقهی، خصوصا برای افراد مستعد یا مبتلا به اختلالات روانی و شخصیتی بر فقه اثر گذار باشد.

منابع

احمدی، احمد، *نامه ای بر مشاوره و رواندرمانی*، انتشارات دانشگاه اصفهان، چاپ پنجم، ۱۳۷۵.
بناری، علی همت، *درمانی بر تعامل فقه و روان شناسی*، مجله پژوهش و حوزه، ۱۳۸۵، شماره ۲۵، ص ۱۹ تا ۴۱.
بناری، علی همت، *نگرشی بر تعامل فقه و تربیت*، قم، انتشارات موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی(ره)، ۱۳۸۳.
جان بزرگی، مسعود و نوری، اهداد، *نظریه های بنیادین روان درمانگری و مشاوره*، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ اول، ۱۳۹۴.
جانانی، محمد ابراهیم، *فقه شیوه های کلی استباط در فقه اندیشه حوزه*، بهار ۱۳۷۷، شماره ۱۲، ص ۴۵-۶۶.
جمال الدین، حسن، *معالم الدین و مالا المجتهدين*، قم، انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه، ۱۳۹۰.
جورج، ریگی و کریستیان، ترانسترید، *مشاوره، نظریه و کاربرد*، ترجمه رضا فلاحي و محسن حاجیلو، تهران، انتشارات رشد، ۱۳۸۳.
حسینی بیرجندی، مهدی، *رواندرمانی و مشاوره با رویکرد اسلامی*، تهران، انتشارات آوی نور، ۱۳۹۴.
حسینی رودباری، مصطفی، *فقه و اخلاق*، مجله مریبان، سال دوم، ۱۳۸۱، ش ۴، ص ۱۲۱-۱۳۱.
ریز، آرتور، اس، *فرهنگ روان شناسی (توصیفی)*، ترجمه یوسف کریمی و همکاران، تهران، انتشارات رشد، ۱۳۹۰.
سبحانی، جعفر، *ویژگیهای علم فقه*، مجله رواق اندیشه، ۱۳۸۹، شماره ۲، ص ۴-۱۷.
شلی، محمدمصطفی، *المدخل فی التعریف بالفقہ الاسلامی و قواعد المنکبة و العقود فیہ*، الطبعة الثانیة، بیروت، دارالفهنة العربیة ۱۴۰۵ ق.
ضیائی فر، سعید، *اهداف علم فقه: دنیوی یا اخروی بودن علم فقه*، فصلنامه فقه، پاییز ۱۳۸۷، شماره ۵۷، ص ۳-۳۷.
فخر المصطفی، محمدحسین، *ایضاح الفوائد فی شرح اشکالات القواعد*، چاپ اول، الطبعة العلمیة، قم، ۱۳۸۷.
فیرس، ای- جری و ترال، تیموتی جی، *رواندرمانی روان شناسی بالینی*، مفاهیم روش ها و حرفه، ترجمه مهرداد فیروزبخت، تهران، رشد، ۱۳۸۷.
فیض کاشانی، محمدحسین شاه مرتضی، *منجی البیضاء فی تهذیب الاحیاء*، ترجمه محمدصادق عارف، مشهد، انتشارات بنیاد پژوهش های عارف، ۱۳۷۳-۱۳۷۹.
کاظمی گلوردی، محمدرضا، *واکادی پیوند دانش فقه و علم پزشکی*، فصلنامه تخصصی فقه و تاریخ تمدن، سال ششم، شماره بیست و سوم، بهار ۱۳۸۹، ص ۴۶-۶۷.
گرچی، ابوالقاسم، *رابطه فقه و حقوق*، مجله مجمع آموزش عالی قم، سال اول، شماره سوم، پاییز ۱۳۸۷، ص ۲۲-۲۷.
مطهری، مرتضی، *آشنایی با علوم اسلامی*، قم، صدرا، ۱۳۶۶.
مطهری، مرتضی، *مجموعه آثار*، تهران، قم، صدرا، ۱۳۳۸.
مطهری، محمدرضا، *راهنمایی و مشاوره از دیدگاه اسلام*، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۹.

<http://www.div17.org>

Gelso, C.J., Williams, E.N. & Fretz, B. (2014). *Counseling Psychology* (3rd Ed.). Washington, D.C.: American Psychological Association.
Heppner, P., Leong, F.T.L., & Chiao, H. (2008). A growing internationalization of counseling psychology. In: Brown, S.D. & Lent, R.W. *Handbook of Counseling Psychology* (4th ed). New York: Wiley.

